

Польовська В.В.

ФІНАНСОВА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ГІРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ РЕГІОНУ

У статті актуалізовано необхідність фінансової підтримки розвитку гірських територій регіону з метою формування збалансованого життєвого середовища. Проаналізовано надходження капітальних інвестицій та інвестицій в житлове будівництво у розрізі природноеконімічних зон Закарпатської області. Виявлено негативні тенденції поступлення інвестиційних ресурсів на територіях гірської місцевості регіону за період з 2000-2012 рр.

Ключові слова: фінансова підтримка, розвиток гірських територій, капітальні інвестиції, природноеконімічні зони регіону

ВСТУП

Забезпечення розвитку сільських територій, зокрема гірської місцевості набуває актуальності саме в умовах поглиблення ринкових відносин. Актуалізація щодо сприяння розвитку гірських територій зумовлена недостатністю фінансової підтримки як з боку державних, так і місцевих органів влади.

Нині на відмічених територіях майже не ведеться будівництво доріг з твердим покриттям, об'єктів інженерного облаштування, комунально-побутового та соціально-культурного призначення. При цьому відбувається значний відтік сільської молоді у міста, ближнє і далеке зарубіжжя. Погіршується технічно-еконімічна безпека. Деградація сільських територій, зокрема і гірських підриває життєдіяльність не тільки селян, а й усього суспільства [5, с. 7].

Складна соціально-еконімічна та екологічна ситуація формування сталого розвитку гірських територій обумовлена не тільки специфічними умовами гірської місцевості, що безпосередньо впливає на життєзабезпечення гірських мешканців, але й загостренням проблемних питань реформування еконімічної системи країни та виходу її із затяжної еконімічної кризи. Багатогранність проблемних питань досліджуваних територій обумовили формування різних точок зору щодо забезпечення збалансованого розвитку гірської місцевості. Так, теоретичним та прикладним аспектам формування сталого розвитку гірських територій, зокрема фінансовій підтримці їх забезпечення присвячені роботи науковців і вчених еконімістів – В. Кравціва, М. Лендела, В. Мікловди, О. Павлова, М. Пітюлича та інших.

Однак формування ефективної системи фінансового забезпечення, підтримки і сприяння у сфері життєзабезпечення розвитку гірських територій потребують подальших поглиблених досліджень.

Метою статті є дослідження у сфері фінансового забезпечення розвитку гірської місцевості.

У процесі дослідження використовувалися наукові методи аналізу та синтезу, порівняльного аналізу з метою виявлення тенденцій фінансового забезпечення збалансованого розвитку гірських територій.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Закарпатська область розташована на крайньому заході України. На північному сході, сході і південному сході межує зі Львівською та Івано-Франківською областями, а на північному заході, заході і півдні кордони області співпадають з державним кордоном України загальною протяжністю 467,3 км, у тому числі з Польщею – 33,4 км, Словаччиною – 98,5 км, Угорщиною – 130,0 км та Румунією – 205,4 км. У регіоні є 19 пунктів переходу кордону сусідніх держав. Унікальне геополітичне розташування області на перехресті міжнародних транспортних, еконімічних, торговельних, культурних шляхів сприяє розвитку і подальшому поглибленню всебічного міждержавного співробітництва, відводить важливу роль регіону в інтеграції України в європейські структури. Площа Закарпаття становить 12,8 тис. км², або 2,1 % території України і є однією з найменших серед областей Західного регіону, займаючи 11,6 % його території [9, с. 19].

Територія регіону поділяється на три природноеконімічні зони: низинну, передгірну і гірську. Майже 80 % території регіону – гірська місцевість, яка обумовлена складними природнокліматичними умовами, що безпосередньо ускладнює забезпечення збалансованого розвитку гірської місцевості, і тому вони потребують особливої уваги з боку державних органів влади, органів місцевого самоврядування, в тому числі і фінансової підтримки.

Зокрема, у проекті Закону України "Про розвиток гірських територій в Україні" [6], в якому обумовлено правові, еконімічні та організаційні засади державної політики щодо збалансованого розвитку гірських територій, поліпшення якості життя населення, зміцнення місцевих еконімік та громад, збереження та відновлення природних цінностей та

© Польовська Васи́лина Васи́лівна, здобувач кафедри еконіміки підприємства ДВНЗ «УжНУ»

культурної спадщини за паритету екологічних, економічних і соціальних цілей суспільства чітко відмічено фінансову складову забезпечення розвитку гірських територій (ст. 9). Зокрема наголошено про необхідність 1) надання окремих субвенцій місцевим бюджетам на розвиток гірських територій; 2) фінансування інвестиційних проектів безпосередньо з державного бюджету в рамках інших програм; 3) фінансування з обласних бюджетів в частині бюджету розвитку; 4) залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій, коштів міжнародних фондів і організацій; 5) участі у проєктах публічно-приватного партнерства з соціально-культурного розвитку гірських територій, розвитку інфраструктури тощо; 6) участі у спільних міжнародних проєктах транскордонної співпраці із захисту довкілля та екологічно збалансованого розвитку гірських територій, соціального та культурного розвитку, розбудови інфраструктури тощо. Так, для розвитку гірських територій Закарпатської області визначено частку від загального обсягу коштів субвенцій в розмірі 33 %, що має на меті допомогу місцевим бюджетам і має цільове призначення, а саме сприяння розвитку гірської місцевості.

Ми повністю погоджуємося з думкою науковців [4], що сьогодні виникає необхідність програмно-планового підходу до вирішення проблемних питань розвитку гірських територій, що зумовлено важливістю і множинністю функцій, які вони нині реалізують, а також їх місцем і роллю в структурі регіонального господарства, що є відправною точкою, яка дає можливість зрозуміти сутність гірського села для економічного розвитку Закарпаття, необхідність збереження його самобутності та самоідентифікації. Звідси гостра потреба аналізу ключових функцій, що їх виконують гірські території в умовах економічної трансформації регіонального господарства. При цьому важливим є формування механізмів фінансової підтримки розвитку економіки гірських сіл, місцевого самоуправління, територіальних громад, ініціативних сільських лідерів через надання державних субсидій для розвитку дрібнотоварного виробництва, формування матеріально-технічної і кормової бази господарств населення, фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів, а також пріоритетний розвиток у сільській місцевості доріг, комунікацій і засобів зв'язку. Доцільним є запровадження спеціального режиму господарювання та інвестиційної діяльності на гірських територіях шляхом створення сприятливих для цього умов. Важливим є також створення системи грантового заохочення ініціатив сільських громад з метою благоустрою поселень, розвитку фізичної культури і спорту, дитячого і молодіжного дозвілля, народного мистецтва і творчості, збереження місцевої культурної й історичної спадщини, довкілля.

Доцільним у формуванні Концепції сталого розвитку гірських територій Закарпаття як складової Державної програми розвитку Українських Карпат, на нашу думку, є більш чітке акцентування уваги на

забезпечення екологічної складової формування збалансованого розвитку досліджуваних територій, оскільки Закарпатська область має унікальні можливості розвитку рекреаційно-туристичного комплексу, а також надання послуг у санаторно-оздоровчій сфері.

Статистичні дані свідчать про недостатність фінансової підтримки гірських територій Закарпатської області, що відслідковується за обсягом капітальних інвестицій, як господарських операцій, що передбачають придбання будинків, споруд, інших об'єктів нерухомої власності, інших основних засобів і нематеріальних активів, що підлягають амортизації відповідно до норм Податкового Кодексу [2]. Відмітимо, що з 2012 р. капітальні інвестиції обліковуються по підприємствах-юридичних особах за їх основним видом економічної діяльності та територією місцезнаходження (юридичною адресою). Капітальні інвестиції у розрізі природно-економічних зон Закарпатської області подано у табл. 1.

Аналіз показників табл. 1 дає підстави стверджувати, що у 2012 р. найменша сума капітальних інвестицій була освоєна саме на гірських територіях – 320,3 млн. грн., або 11,7 %, а на одну особу припало близько 1,2 тис. грн. Найвищий показник освоєння капітальних інвестицій припадає на низинну природно-економічну зону, де ця сума становила 1913,9 млн. грн., або 70,0 %, на одну особу припадає 3,3 тис. грн. Друге місце щодо використання капітальних інвестицій належить передгірній природно-економічній зоні, відповідно 501,9 млн. грн., 18,3 % і майже 1,3 тис. грн. припадає на 1 особу.

Аналогічна тенденція була відмічена і до 2012 р., де в обсяг інвестицій в основний капітал включалися витрати на капітальне будівництво, придбання машин та обладнання, інструменту, інвентарю, транспортних засобів та інші основні засоби [7, с. 155]. Зокрема, на гірську природно-економічну зону припадало найменше інвестицій в основний капітал (табл. 2).

Однак за період 2000-2011 рр. відмічено (табл. 2) в основний капітал у розрізі природно-економічних зон регіону свідчить, що для них характерне розширене відтворення обсягу інвестицій в основний капітал, окрім передгірної природно-економічної зони. Отже, більше $\frac{2}{3}$ таких інвестицій було спрямовано у низинну природно-економічну зону, загальна земельна площа якої становить менше $\frac{1}{4}$ (24,6%) території області, у гірську та передгірну, площа яких – 75,4%, або $\frac{3}{4}$ території області, у 2011 р. було спрямовано тільки 27,1% таких інвестицій, з них у гірську – 11,4%.

Недостатньою є фінансова допомога гірським територіям за обсягами капітальних інвестицій у житлове будівництво, що простежується через показник прийнятого в експлуатацію житла за природно-економічними зонами Закарпатської області (табл. 3). Так, за період 2000-2012 рр. у регіоні збільшились площі прийнятих в експлуатацію житла на 153,0 тис. м², або на 71,7%.

Таблиця 1 Капітальні інвестиції по містах та районах у 2012 р.*

Райони і міста	Освоєно (використано) капітальних інвестицій		
	млн. грн.	% до загального обсягу	на 1 особу, грн.
<i>Низинна природноекономічна зона</i>			
м.Ужгород	542,0	19,8	4717,0
м.Мукачево	409,1	15,0	4858,3
м.Берегово	107,1	3,9	4426,0
м.Чоп	17,9	0,7	2007,1
Берегівський	32,5	1,2	627,0
Виноградівський	175,0	6,4	1464,5
Мукачівський	208,3	7,6	2064,8
Ужгородський	422,0	15,4	6106,6
Разом по зоні:	1913,9	70,0	3332,6
<i>Передгірна природноекономічна зона</i>			
м. Хуст	79,2	2,9	2530,2
Іршавський	121,3	4,4	1220,1
Тячівський	226,3	8,3	1304,9
Хустський	75,1	2,7	783,2
Разом по зоні:	501,9	18,3	1252,6
<i>Гірська природноекономічна зона</i>			
Великобerezнянський	17,9	0,7	672,3
Воловецький	28,3	1,0	1155,7
Міжгірський	54,9	2,0	1142,1
Перечинський	49,6	1,8	1569,3
Рахівський	73,5	2,7	803,0
Свалявський	96,1	3,5	1786,4
Разом по зоні:	320,3	11,7	1158,4
По області	2736,1	100,0	2189,2

*Розраховано за джерелом: [9, с. 149]

**У таблиці дані наведено включаючи відповідно міста Берегово, Хуст і Чоп

Таблиця 2 Показники обсягу інвестицій в основний капітал у розрізі природноекономічних зон Закарпатської області*

(у фактичних цінах; млн. грн.)

Райони і міста	2000	2005	2010	2011
<i>Низинна природноекономічна зона</i>				
м.Ужгород	53,4	273,2	289,3	386,3
м.Мукачево	48,8	106,3	188,8	231,8
м.Берегово	...	39,0	98,2	90,2
м.Чоп	...	7,4	21,4	33,9
Берегівський	9,5**	29,9	40,7	53,5
Виноградівський	22,5	48,6	108,9	121,2
Мукачівський	15,8	64,3	321,7	238,9
Ужгородський	58,6**	129,1	367,6	985,1
Разом по зоні:	208,6	697,8	1436,6	2140,9
<i>Передгірна природноекономічна зона</i>				
м.Хуст	...	18,1	55,7	96,1
Іршавський	16,9	52,6	59,4	110,2
Тячівський	21,6	64,7	237,1	175,6
Хустський	21,3**	45,7	118,0	79,2
Разом по зоні:	59,8	181,1	470,2	461,1

<i>Гірська природноекономічна зона</i>				
Великобerezнянський	4,4	20,5	20,7	30,8
Воловецький	7,5	74,9	16,4	24,2
Міжгірський	19,6	34,0	34,4	50,0
Перечинський	12,7	15,9	33,2	49,4
Рахівський	8,4	29,7	75,3	98,5
Свалявський	10,9	60,7	83,2	82,4
Разом по зоні:	63,5	235,7	263,2	335,3
По області	331,9	1114,6	2170,0	2937,3
<i>Природноекономічні зони, % до області</i>				
Низинна	62,9	62,6	66,2	72,9
Передгірна	18,0	16,2	21,7	15,7
Гірська	19,1	21,1	12,1	11,4

*Розраховано за джерелом: [8, с. 164].

**У таблиці дані наведено включаючи відповідно міста Берегово, Хуст і Чоп

Таблиця 3 Прийняття в експлуатацію житла у розрізі природноекономічних зон Закарпатської області*

(тис.м²; загальної площі)

Райони і міста	2000	2005	2010	2012
<i>Низинна природноекономічна зона</i>				
м. Ужгород	18,2	38,9	26,0	56,3
м. Мукачево	12,0	19,5	37,1	36,6
м. Берегово	...	5,6	4,9	9,2
м. Чоп	...	2,5	1,5	2,1
Берегівський	7,3**	9,3	7,1	4,0
Виноградівський	27,9	13,5	18,2	27,7
Мукачівський	8,4	14,5	19,7	27,0
Ужгородський	14,3**	18,4	41,9	49,2
Разом по зоні:	88,1	122,2	156,4	212,1
<i>Передгірна природноекономічна зона</i>				
м. Хуст	...	10,9	3,7	11,3
Іршавський	20,9	20,6	16,8	26,3
Тячівський	41,8	26,5	58,0	57,5
Хустський	22,2**	15,1	16,3	15,1
Разом по зоні:	84,9	73,1	94,8	110,2
<i>Гірська природноекономічна зона</i>				
Великобerezнянський	2,4	5,2	3,3	2,8
Воловецький	2,6	3,9	3,0	5,6
Міжгірський	6,8	1,9	2,9	10,8
Перечинський	1,8	4,0	2,8	5,2
Рахівський	20,2	10,0	14,6	10,4
Свалявський	6,5	11,7	6,9	9,2
Разом по зоні:	40,3	36,7	33,5	44,0
По області	213,3	232,0	293,3	366,3
<i>Природноекономічні зони, % до області</i>				
Низинна	41,3	52,7	53,3	57,9
Передгірна	39,8	31,5	32,3	30,1
Гірська	18,9	15,8	11,4	12,0

*Розраховано за джерелом: [9, с. 158].

**Включаючи відповідно міста Берегово, Хуст і Чоп

Найвищі показники з прийняття в експлуатацію житла (табл. 3) відмічені у низинній природноеконімічній зоні (41,3% у 2000 р. та 53,3% у 2012 р.). Найнижчі стосуються населених пунктів гірської природноеконімічної зони (відповідно 18,9 та 12,0% до обласного показника). Аналогічна ситуація і в передгірній природноеконімічній зоні, на яку в 2000 р. припало 39,8%, а в 2012 р. – 30,1%. За

статистичними показниками у гірській природноеконімічній зоні відмічається негативна тенденція щодо прийняття в експлуатацію житла, оскільки йде поступове зменшення житлових площ прийнятих в експлуатацію. На нашу думку, вона пов'язана зі зменшенням кількості населення, що проживає у гірській місцевості (табл. 4).

Таблиця 4 Чисельність наявного населення в розрізі природноеконімічних зон Закарпатської області*

Райони та міста	Територія, тис.км ² , на 1 січня		Населення на 1 січня						Щільність населення, осіб на км ² , на 1 січня	
			2001			2012				
	2001	2012	усього	у тому числі		усього	у тому числі		2001	2012
				міське	сільське		міське	сільське		
По області	12,88	12,78	1282,0	499,1	782,9	1250,7	465,2	785,5	100,2	97,7
<i>Гірська природноеконімічна зона</i>										
Великоберезнянський	0,8	0,8	29,6	7,3	22,3	26,4	7,1	19,3	37,0	33,0
Воловецький	0,5	0,5	26,8	7,2	19,6	24,4	6,3	18,1	53,6	48,8
Міжгірський	1,2	1,2	50,1	10,2	39,9	48,2	9,6	38,6	41,8	40,2
Перечинський	0,6	0,6	32,4	7,4	25,0	31,3	6,7	24,6	54,0	52,2
Рахівський	1,9	1,9	91,6	38,0	53,6	91,1	36,3	54,8	48,2	47,9
Свалявський	0,7	0,7	57,0	18,5	38,5	54,3	16,9	37,4	81,4	77,6
Разом:	5,7	5,7	287,5	88,6	199,9	275,7	82,9	192,8	50,4	48,2
<i>Довідково, природноеконімічна зона:</i>										
низинна	3,47	3,31	593,9	310,9	283,0	575,4	290,7	284,7	171,2	173,8
передгірна	3,71	3,77	400,6	99,6	301,0	399,6	91,6	308,0	106,3	103,4
<i>Природноеконімічні зони, % до області</i>										
Низинна	26,9	25,9	46,3	62,3	36,2	46,0	62,5	36,2	x	x
Передгірна	28,8	29,5	31,3	20,8	38,4	32,0	19,7	39,2	x	x
Гірська	44,3	44,6	22,4	17,8	25,4	22,0	17,8	24,6	x	x

*Розраховано за джерелом: [8, с. 328; 9, с. 296]

Як свідчать показники табл. 4 чисельність населення, яка проживає у гірській місцевості за період 2001-2012 рр. зменшилась на 11,8 тис. осіб, або на 4,1%. Зменшення чисельності населення відмічається за всіма районами гірської місцевості. Найбільша кількість населення зосереджена в низинній (46,0% на початок 2012 р.), а в передгірній та гірській природноеконімічній зонах відповідно 32,0 і 22,0%. Проте сільське населення переважає в передгірній (39,2%) та низинній (36,2%), а в гірській природноеконімічній зоні становить 24,6%. Щільність населення в низинній природноеконімічній зоні становила 173,8, а в гірській та передгірній відповідно 103,4 та 48,2 осіб/км²

Сільська місцевість не має достатньої фінансової підтримки з боку держави, зокрема щодо розбудови соціальної інфраструктури, за 12 останніх років припинили своє існування понад 200 сільських населених пунктів України. Водночас у Закарпатській

області всі сільські поселення за аналізований період збереглися.

За останні роки загострилась ситуація на сільському ринку праці. Оскільки, сільськогосподарське виробництво є пріоритетним видом економічної діяльності передусім на територіях сільської місцевості, то зайнятість у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, рибальстві, рибництві відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку аналізованих територій. Порівняльний аналіз свідчить, що внаслідок структурної перебудови аграрного сектора економіки та зміни форм власності на землю зменшилась зайнятість у відміченому виді економічної діяльності України із 4344,4 у 1990 р. до 3492,4 тис. осіб у 2012 р. [7, с. 344], а в Закарпатській області, навпаки, збільшилась із 78,2 у 1990 р. до 131,2 тис. осіб у 2012 р., передусім за рахунок самозайнятості населення в господарствах населення [9, с. 322]. Однак, більшість самозайнятих перебуває

за межею бідності, що обумовлює необхідність державної фінансової підтримки у сфері життєзабезпечення населення сільських територій, зокрема гірських та передгірних.

Отже, дослідження підтверджує, що гірські території потребують більш вагомої державної підтримки, сприяння з боку регіональних органів влади і самоврядування. Так само було окреслено доцільність державної фінансової підтримки територій, що мають особливий статус у проекті з регіонального врядування та розвитку [1], де було окреслено необхідність превалювання принципу загальнодержавної підтримки і здійснення фінансування передусім за рахунок спеціальних субвенцій, а завданням місцевої влади має бути правильне обрахування таких субвенцій, їх точне визначення. Розвиток на місцевому рівні слід пов'язувати із якимись особливостями регіону, певної території, які могли б дозволити залучити додаткові кошти до прикладу для розвитку туризму і рекреації у гірській місцевості. У цих випадках доходи від такого суто місцевого бізнесу мають у більшій мірі залишатись у розпорядженні місцевої влади.

ВИСНОВКИ

Одним з вагомих механізмів забезпечення збалансованого розвитку гірських територій є державна фінансова підтримка. Вона повинна спрямовуватися передусім на розвиток пріоритетних видів економічної діяльності цієї місцевості, а саме: сільського господарства, лісового господарства, рекреаційно-туристичної діяльності, надання послуг у сфері санаторно-оздоровчого характеру, в тому числі розвиток малого і середнього бізнесу. Доцільним, при цьому, є врахування регіональних особливостей розвитку гірської місцевості з метою формування якісного життєвого середовища, інвестиційного клімату, мотиваційних підходів до соціально-економічного й екологічного розвитку територій з боку державних органів влади і органів місцевого самоврядування із зацікавленням і залученням до цього процесу сільських громад.

У процесі дослідженнями нами розглянуто окремі проблемні питання розвитку гірської місцевості, і виявлено їх недостатню фінансову підтримку, тому в подальшому наші наукові розробки стосуватимуться джерел фінансового забезпечення розвитку гірських територій.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна фінансова підтримка регіонального розвитку. [Електронний ресурс] : проект з регіонального врядування та розвитку. – Режим доступу : http://www.rgd.org.ua/resources/additional_res/State_Support_for_Regional_Development_report_2007_UKR.pdf
2. Капітальні інвестиції. [Електронний ресурс] : ВР України, Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/TM040866.html
3. Манівчук Ю.В. Екологічні системи аграрного виробництва в Карпатах/ Ю. В. Манівчук. –Ужгород: Закарпаття, 1996. – 276 с.
4. Мікловда В. Як нам вивести гірські села з перманентної кризи? [Електронний ресурс]/В. Мікловда, М. Пітюлич// Новини Закарпаття від 18 лютого 2014 р. – Режим доступу : <http://www.nz.uz.ua/node/29>
5. Павлов О. І. Сільські території України: функціонально-управлінська модель : [монографія] /О. І. Павлов. – Одеса : Астропринт, 2009. – 344 с.
6. Про розвиток гірських територій в Україні. [Електронний ресурс] : проект Закону України. – Режим доступу : <http://www.c2n.info/registration/content/ua>
7. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Державна служба статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : ТОВ "Август Трейд", 2013. – 551 с.
8. Статистичний щорічник Закарпаття за 2011 рік/ Головне управління статистики у Закарпатській області; за ред. Г. Д. Гриник. – Ужгород, 2012. – 543 с.
9. Статистичний щорічник Закарпаття за 2012 рік/ Головне управління статистики у Закарпатській області; за ред. Г. Д. Гриник. – Ужгород, 2013. – 511 с.

Одержано 05.03.2014 р.